

Registro Nr. 2695

LIETUVOS VALSTYBĖS ISTORIJOS ARCHYVAS

FONDAS NR. 362 (SA)

**ŽEMAITIJOS KUNIGAIKŠTYSTĖS KONFEDERACIJOS ŠIAULIŲ REPARTICIJOS
TEISMAS**

**СУД ШАВЕЛЬСКОЙ РЕПАРТИЦИИ КОНФЕДЕРАЦИИ ЖМУДСКОГО
КНЯЖЕСТВА**

**KONFEDERACIJOS TEISMO DEKRETŲ KNYGOS; BAJORŲ PRISIJUNGIMO PRIE
KONFEDERACIJOS, ŽEMAITIJOS MIESTELIŲ SAVIVALDOS IŠLAIDŲ ATASKAITŲ
IR KT. PROTOKOLŲ; ORDINARINIŲ, SUMARINIŲ, TAKTINIŲ BYLŲ REJESTRŲ
APYRAŠAS NR.1**

CHRONOLOGINĖS RIBOS: 1792-1793 m.

LIETUVOS VALSTYBĖS ISTORIJS ARCHYVAS
PAŽYMA APIE ŽEMAITIJOS KUNIGAİKŠTYSTĖS KONFEDERACIJOS ŠIAULIŲ
REPARTICIJOS TEISMO FONDAŲ NR. 362 (SA)

2020-09-10 Nr. A7-35

Vilnius

I. INFORMACIJA APIE FONDO SUDARYTOJĄ

Konfederacijos - tai prisiekusiųjų bajorų sąjungos, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau LDK) sudaromos konkrečių politinių tikslų realizavimui, iškilus valstybėje rimtai vidaus krizei ar išorinei grėsmei.

1792 m. Abiejų Tautų Respublikoje (toliau ATR) kilo Ketverių metų seimo (1788-1792) pažangioms reformoms priešiškos bajorijos maištas, kurio pagrindiniu uždaviniu buvo *Gegužės trečiosios Konstitucijos* nustatytos ATR santvarkos likvidavimas. Pagrindine šios politinės jėgos susivienijimo forma tapo prisiekusiųjų bajorų sąjungos arba konfederacijos. Jų sudarymo pradžia tapo 1792 m. gegužės 14 d. Lenkijos karalystei priklausančioje Ukrainos dalyje Targovicos mieste paskelbta konfederacija (lenkų k. *konfederacja targowicka*), kurią savo lėšomis ir kariuomene stipriai palaikė Rusijos imperija. Targovicos konfederacija, rusų kariuomenės padedama, įsitvirtino Lenkijoje.

Konfederatų judėjimas greitai persikėlė ir į Lietuvą, kur 1792 m. birželio 25 d. Vilniuje buvo sudaryta **LDK generalinė laisvoji konfederacija** (lenkų k. *Konfederacja Generalna Wolna WXL*).¹ 1792 m. rugsėjo 11 d. Lietuvos Brastoje abi konfederacijos - *Lenkijos karalystės generalinė*, dar vadinama Targovicos konfederacija ir *LDK generalinė laisvoji konfederacija* susijungė į vieną **Generalinę Abiejų Tautų konfederaciją** (lenkų k. *Konfederacja Generalna Obojga Narodów*). Tačiau, net sudarius abiems konfederacijoms bendrus valdžios organus, tarp jų veiklos ir toliau išliko griežta takoskyra.

LDK generalinė laisvoji konfederacija palaikė svarbiausius Targovicos konfederacijos politinės programos reikalavimus, tačiau nebuvo jai pavaldi ar priklausoma organizacija. Tai buvo savarankiška Lietuvos didikų ir bajorų sąjunga, kėlusi savo tikslus ir uždavinius.² Ji suformavo atskirą vadovybę ir įtvirtino griežtai centralizuotą valdymo sistemą visoje Lietuvoje. Vienas iš pagrindinių konfederacijos šalininkų ir vadų buvo kunigaikštis Simonas Kosakovskis.

Būtina pažymėti, kad dar prieš LDK generalinės laisvosios konfederacijos paskelbimą, 1792 m. gegužės-birželio mėn. rytiniuose pavietuose: Breslaujoje, Polocke ir Oršoje, remiantis rusų

¹ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ, Ramunė; *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792-1793 m.* – Vilnius, 2003 p. 5-6.

² *Zbiur wszystkich druków konfederacyi Targowickiey y Wileńskiey, potrzebnych teraz do wiadomości powszechney, ażeby kto znie wiadomości o nych niezszkodował* – Warszawa, 1792.

kariuomenės parama, buvo sudarytos pirmosios vietinės bajorų konfederacijos. Rusijos kariuomenės daliniams planingai žygiuojant į šalies gilumą, konfederatų judėjimas plėtėsi į vakarines LDK žemes. 1792 m. rugpjūčio mėn. pradžioje jis pasiekė Žemaitiją, kur palankios sąlygos organizuoti vietinę konfederaciją susiklostė kur kas vėliau.

1792 m. birželio 25 d. Vilniuje sudaryta konfederatų aukščiausioji vadovybė – LDK konfederacijos generalitetas ėmėsi kuo skubiau įtvirtinti valdžią visoje valstybės teritorijoje. LDK generalinės konfederacijos *generalitetą* sudarė: maršalas, regimentorius, tarėjų taryba, senato ir ministerijų atstovai bei sekretorius. Iš jų tik tarėjų taryba (lenkų k. *rada konsyliarska*) buvo vienintelė nuolatinė generalinės konfederacijos institucija, sudaryta atstovavimo principu. Nuo kiekvienos Lietuvos vaivadijos ar pavieto generalitete dirbo po du tarėjus, o Žemaitijos kunigaikštystę atstovavo - 6 pareigūnai.³ Generalitete tarėjais nuo Žemaitijos dirbo: LDK didysis medžioklis Juozapas Zabiela, LDK lauko raštininkas Mykolas Gelgaudas, Žemaitijos raikytojas Juozapas Montvidas Bialozaras, Žemaitijos vaškis Juozapas Bilevičius, Raseinių repartacijos pilies teismo raštininkas Antanas Liaudanskis ir karališkasis šambelionas Feliksas Rėnė.⁴

1792 m. birželio mėn. pabaigoje LDK konfederacijos generalitetas Vilniuje išsiuntė savo įgaliotinius į atskirus pavietus, tame tarpe ir į Žemaitijos kunigaikštystę. Jie turėjo raginti vietos bajorus jungtis į politinę sąjungą prieš reformas ir Gegužės 3 d. Konstituciją.⁵ Į Žemaitijos kunigaikštystę konfederatų vadovybė pasiuntė LDK lauko raštininką Mykolą Gelgaudą.⁶

1792 m. rugpjūčio 9 d. Žemaitijos bajorija, susirinkusi į įprastinę seimelių vietą Raseiniuose, paskelbė sudaranti Žemaitijos kunigaikštystės laisvąją konfederaciją.⁷ Laikantis tradicinio suskirstymo į Šiaulių ir Raseinių repartijas, seimelyje Žemaitijos konfederacijai buvo išrinkti vienas bendras maršalas (lenkų k. *marszałek*) ir dvi tarėjų kolegijos: po šešis tarėjus abiem repartacijoms. Konfederacijos maršalu tapo buvęs Šiaulių repartacijos teismo raštininkas, Kairėnų seniūnas Jonas Montvidas Bialozaras.

Šiaulių repartacijos tarėjų kolegiją sudarė: buvęs civilinės-karinės komisijos komisaras Vincentas Bilevičius, buvęs karališkojo antspaudo sekretorius Mykolas Nagurskis, Šiaulių pilies teismo teisėjas Jurgis Daujotas, Žemaitijos rotmistras Kazimieras Pilsudskis, Žemaitijos medžioklis Tadas Orvidas, Žemaitijos prievaizas Jonas Sviderskis. Žemaitijos kunigaikštystės konfederacijos

³ BŁASZCZYK, Grzegorz; *Reformy administracyjne na Żmudzi w drugiej połowie XVIII wieku//Czasopismo Prawno-Historyczne*, t. XXXVI, z. 2,- Poznań, 1984, p. 203-205.

⁴ *Zbiur wszystkich druków konfederacyi Targowickiej y Wileńskiej, potrzebnych teraz do wiadomości powszechney, ażeby kto znie wiadomości o nych nieszkodował* – Warszawa, 1792.

⁵ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ, Ramunė; *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792-1793 m.* – Vilnius, 2003 p. 85.

⁶ LVIA. F. 20 (SA) Ap. 1. B. 9 (Spr. 4214), l. 1-12.

⁷ LVIA. F. 284 (SA) Ap. 1. B. 142 (Gor. 14799), l. 2-6v.

Šiaulių repartacijos raštininku seimelyje buvo išrinktas Rečicos rotmistras Vincentas Jurevičius.⁸ 1793 m. vasario mėn. LDK generalinės konfederacijos sprendimu šios repartacijos tarėju tapo Leonas Kontrimas, vietoj savo pareigų atsisakiusio J. Sviderskio.

Raseinių repartacijos tarėjų kolegiją sudarė: karaliaus šambelionas Dominykas Kosakovskis, buvęs Raseinių pilies teismo teisėjas Karolis Jančevskis, karaliaus šambelionas Jonas Bilevičius, karaliaus šambelionas Juozapas Jelenskis, Raseinių pilies teismo regentas Vincentas Bialozaras ir Smolensko rotmistras Antanas Losinskis. Šios repartacijos raštininku tapo Ariogalos vėliavininkas Vincentas Vandziagolskis.⁹

Rugpjūčio 9 d. seimelyje Raseiniuose prisijungimą prie Žemaitijos kunigaikštystės laisvosios konfederacijos savo parašais patvirtino 910 vietinių bajorų. Konfederacijos aktas jau tą pačią dieną buvo įrašytas į aktų knygą. Išrinkti konfederacijos pareigūnai: maršalas, dvylika abiejų Šiaulių ir Raseinių repartacijų tarėjų ir du raštininkai iškilmingai prisiekė: „sąžiningai atlikti jiems patikėtas pareigas, visomis išgalėmis naikinti Gegužės 3-ios dienos Konstituciją, stengtis užkirsti kelią sosto paveldimumui bei monarchijos įsigalėjimui, neleisti sustiprėti Lenkijos karaliaus valdžiai, išduoti konfederacijai visus tuos, kurie stos prieš bajoriškąsias laisves ir t. t.“¹⁰

Konfederacija buvo kuriama prievarta, spaudžiant Rusijos kariuomenei, todėl gana didelė dalis Žemaitijos bajorų, siekdami išvengti asmeninės priesaikos šiam politiniam susivienijimui, apsimesdavo susirgę. Tokiais atvejais bajorai asmeniškai nevykdavo duoti priesaikos, tačiau bijodami materialiai nukentėti (už priešiniams konfederacijai grėsė turto areštas), jie suteikdavo įgaliojimus kitiems asmenims veikti jų vardu. Taip Šiaulių repartacijos teisme buvo suteikta 13 tokių įgaliojimų.¹¹

1792 m. gegužės-rugsėjo mėn. Lietuvoje plečiantis konfederatų judėjimui ir kuriantis naujoms vietinėms pavietų konfederacijoms buvo naikinami anksčiau ten veikę žemininkų teismai ir sudaromi konfederacijų arba konfederaciniai teismai. Šis procesas tiesiogiai palietė ir Žemaitijos kunigaikštystės teisminių institucijų formavimąsi ir veiklą.

LDK konfederacijų teismų veiklos principai, juose nagrinėtinų bylų pobūdis, teismo proceso eiga ir kiti teisminiai klausimai buvo perimti iš Lenkijos konfederacinės teismų sistemos. Pagrindiniu dokumentu, reglamentavusiu šio teismo įsteigimą ir jo kompetenciją buvo 1792 m. rugpjūčio 17 d. LDK generalinės konfederacijos priimtas universalas (įsakas) apie pirmosios ir aukščiausiosios instancijos teismus.¹² Remiantis šiuo universalu Lietuvoje buvo įvesta dviejų

⁸ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ, Ramunė; *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792-1793 m.* – Vilnius, 2003 p. 338-340.

⁹ LVIA. F. 284 (SA) Ap. 1. B. 142 (Gor. 14799), l. 3.

¹⁰ LVIA, F. 1544 (SA), Ap. 1, B. 1 (Spr. 5812) l. 10-14.

¹¹ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ, Ramunė; *Notarinės konfederacinių teismų funkcijos 1792-1793 metais// Notariatas*, Nr. 23, -Vilnius, 2017, p. 24-27.

¹² *Zbiur wszystkich druków konfederacyi Targowickiey y Wileńskiey, potrzebnych teraz do wiadomości powszechney, ażeby kto znie wiadomości o nych nieszkodował* – Warszawa, 1792. P. 189-196.

pakopų konfederacinių teismų sistema. Vienas iš svarbių šių teismų sudarymo uždavinių buvo kova su konfederacijos politiniais priešininkais ir jų teisinis persekiojimas.

Žemaitijos kunigaikštystės konfederacijos teismas buvo pirmos instancijos teismu. Jį sudarė dvi repartacijos (teismo provincijos): Šiaulių ir Raseinių. 1792 m. spalio 20 d. Žemaitijos kunigaikštystės konfederacija, laikydama LDK generaliteto nurodymu, savo žinion perėmė Telšių repartacijos aktus. Konfederacijos sprendimu, „siekiant patenkinti piliečių poreikius, buvo atnaujinta Telšių repartacijos raštinės (kanceliarijos) veikla, pavadinta Žemaitijos kunigaikštystės laisvosios konfederacijos Telšių aktais“.¹³ Tvarkyti šią raštinę vietinė konfederatų valdžia įgaliojo Žemaitijos kamarininką Jaceką Jackevičių, paskirdami jį Telšių raštinės viršininku.

Šiaulių ir Raseinių repartacijų tarėjai kartu vykdė ir teisėjų funkcijas. Pavyzdžiui, Šiaulių repartacijos konfederacijos teismo aktų ir dekretų knygoje minimi: pirmininkaujantis tarėjas Jonas Bilevičius, tarėjai Kazimieras Pilsudskis ir Jurgis Daujotas bei teismo raštininkas Vincentas Jurevičius.¹⁴ Taigi tarėjai dalyvavo Žemaitijos kunigaikštystės konfederacijos valdyme bei taip pat vykdė teisingumą jos repartacijų teismuose.

Žemaičių kunigaikštystės konfederacijos teismas, kaip ir kiti pirmosios instancijos teismai, nagrinėjo po LDK generalinės laisvosios konfederacijos akto paskelbimo, tai yra po 1792 m. birželio 25 d., įvykdytus nusikaltimus (*sprawy wszelkie uczynkowe*) bei dvarų užgrobimo (*expulsio*) bylas. Taigi šis teismas sprendė visas baudžiamąsias ir civilines bylas, kuriose vieną iš šalių atstovavo bajoras.

Konfederacijos teisme nagrinėjamos bylos buvo įrašomos į tam tikrus sąrašus – rejestrus arba registrus. Pirmąjį, baudžiamųjų bylų rejestrą (*regestr taktowy*) sudarė kriminaliniai nusikaltimai, įvykdyti teismo vietoje ir pažeidę jo saugumą. Antrasis, piniginių rejestrų (*regestr sumaryjny*) buvo skirtas išvavimo ir dvarų užgrobimo bylų fiksavimui bei bylų dėl įvairaus pobūdžio nepaklusnumo Žemaitijos kunigaikštystės konfederacijos sprendimams įrašymui. Į trečiąjį, paprastąjį rejestrą (*regestr ordinaryjny*) buvo įrašomos visos Žemaitijos kunigaikštystėje įvykdytos kriminalinių nusikaltimų bylos.¹⁵ Pavyzdžiui, Žemaitijos kunigaikštystės konfederacijos Šiaulių repartacijos teisme 1792-1793 m. buvo svarstytos: 3 baudžiamosios bylos dėl nusikaltimų, padarytų teismo veikimo vietoje, 16 bylų dėl išvavimo, dvarų užgrobimo ir 87 įvairios civilinės ir baudžiamosios bylos.¹⁶

Pagal įstatymą teismo vietą nustatydavo vietinės konfederacijos vadovybė. Žemaitijos kunigaikštystės konfederacijos teismo dokumentus tvarkė trys raštinės: Šiauliuose, Raseiniuose, o

¹³ LVIA. F. 337 (SA) Ap. 1. B. 3 (Gor. 15165), l. 1-4v.

¹⁴ LVIA. F. 365 (SA) Ap. 1. B. 31 (Gor. 14982) ir F. 362 (SA) Ap. 1. B. 5 (Gor. 15140).

¹⁵ *Zbiur wszystkich druków konfederacyi Targowickiej y Wileńskiej, potrzebnych teraz do wiadomości powszechney, ażeby kto znie wiadomości o nych nieszkodował* – Warszawa, 1792, p. 248-249.

¹⁶ LVIA. F. 362 (SA) Ap. 1. B. 1 (Gor. 15136), l. 1-69.

vėliau ir Telšiuose. Šiaulių repartacijos teismo raštinė įsikūrė Šiaulių miesto pietiniame Turgaus aikštės pakraštyje (dabar Nepriklausomybės aikštė) klasicistinio stiliaus trijų aukštų mūriniame pastate, pastatytame dar 1776 m.¹⁷ Šiame pastate anksčiau veikė žemės ir pilies teismų raštinės bei archyvas. Konfederacijos teismų raštinės Raseiniuose ir Telšiuose pastovių patalpų neturėjo, todėl tikėtina jos buvo nuomojamos.

Konfederacijos teismo sprendimai buvo priimami balsų dauguma. Teisėjų balsams pasiskirsčius po lygiai, lemiamą balsą turėdavo maršalas. Tirti bylas bei atlikti teisminį tardymą privalėjo mažiausiai du tarėjai arba tarėjas ir raštininkas. Teismo posėdžiai vyko kasdien, išskyrus sekmadienius ir švenčių dienas. Šaukimas į teismą buvo išduodamas Žemaičių kunigaikštystės konfederacijos maršalo Jono Motvido Bialozaro vardu. Pašauktasis į teismą turėjo atvykti per dvi savaites. Šaukimus įteikdavo konfederacijos teismui prisiekę vazniai. Žemaičių kunigaikštystės konfederacijos teismo sprendimais nepatenkinti asmenys turėjo teisę apeliuoti į LDK generalinės konfederacijos aukščiausios instancijos teismą.

Žemaitijos kunigaikštystės konfederacijos teismo repartacijų dokumentai Šiaulių, Raseinių ir Telšių raštinėse buvo tvarkomi labai preciziškai. Taip Šiaulių repartacijos teismo raštinėje nuo 1792 m. rugpjūčio 29 d. iki 1793 m. birželio 7 d. į aktų knygą įrašyti 262 dokumentai, iš jų 162 notariniai – tai nekilnojamojo turto sutartys, testamentai, inventoriai, skolos įsipareigojimai ir kt). Kitus 100 aktų sudarė teisminiai dokumentai (obdukcijos, šaukimo į teismą patvirtinimai ir kt.). Visi dokumentai įrašyti teisėjų akivaizdoje, o aktikacijos (įrašymo) faktas patvirtintas tarėjo ir regento parašais.¹⁸

Šiaulių repartacijos teismo raštinėje dokumentus galima skirstyti į viešuosius ir privačius. Viešieji dokumentai – tai Žemaitijos konfederacijos veiklą reglamentavę nutarimai, potvarkiai, aplinkraščiai, nurodymai, privatūs – tai dokumentai, liudiję asmens teisę į nekilnojamo turto objektą, testamentai, prekybiniai sandėriai, sutartys, liudijimai apie atliktus procesinius veiksmus. Vis tik didžiausią Šiaulių repartacijos teismo knygose įrašytų dokumentų dalį sudarė Rusijos kariuomenės išduotų kvitų už proviantą ir arklių pašarą aktikacijos bei šios kariuomenės padarytų nuostolių rejestrai.

Vietinių konfederacijų teismų praktikoje greta procesų tarp bajorų taip pat buvo sprendžiamos bylos, kuriose viena iš teisme dalyvaujančių šalių buvo miestietis arba atskiro miestelio gyventojai. Taip 1792 m. spalio 3 d. Žemaitijos kunigaikštystės konfederacijos Raseinių

¹⁷ LVIA. F. 11 (SA) Ap. 1. B. 1314 (Spr. 4035) l. 5-5v.

¹⁸ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ, Ramunė; *Notarinės konfederacinių teismų funkcijos 1792-1793 metais// Notariatas*, Nr. 23, -Vilnius, 2017, p. 26.

reparticijos teismas priėmė sprendimą dėl Raseinių miestiečių ginčo su Raseinių seniūnu Benediktu Valavičiumi.¹⁹

Pirmos instancijos konfederacijų teismų priimami sprendimai dažnai kėlė bajorijos nepasitenkinimą, nes vietinių konfederacijų pareigūnai greta teisminės veiklos vykdė įvairius administracinius ir finansinius LDK generaliteto nurodymus, dėl to savo, kaip teisėjų, darbą dirbo paviršutiniškai. Dažnai šio teismo teisėjai buvo sudaryti iš „vienai partijai“ parankių žmonių, todėl negalėjo nešališkai spręsti bylų. Susidariusi padėtis privertė LDK generalitetą 1793 m. kovo 20 d. paskelbti universałą dėl žemės teismų atkūrimo. Šiuo nutarimu visuose LDK pavietuose ir vaivadijose buvo atnaujinamas, tradicinių žemės teismų darbas. Šie teisminės sistemos pasikeitimai palietė ir Žemaitijos kunigaikštystę, kur pradėjo veikti žemės teismas. Nepaisant to, Žemaitijos konfederacijos teismas nebuvo panaikintas. Jo kompetencijoje liko tik tiesiogiai su vietinės konfederacijos veikla ar jos pareigūnais susijusių bylų nagrinėjimas.

1793 m. rugsėjo 16 d. ATR seimas nutarė paleisti Targovicos konfederaciją. Tą pačią dieną buvo paleista ir LDK generalinė laisvoji konfederacija. Taip pat panaikintos vietinės konfederacijos ir jų teismai. Joms tai pat buvo nurodyta iki spalio 1 d. perduoti savo teismų aktų knygas ir posėdžių protokolus pavietų žemės teismo raštinėms.²⁰ 1793 m. spalio 12 d. Žemaitijos kunigaikštystės konfederacijos Šiaulių repartacijos teismo bylas buvę šio teismo tarėjai Leonas Kontrimas ir raštininko Vincentas Jurevičius perdavė Šiaulių žemės teismui.²¹ Tuo pačiu metu Raseinių ir Telsių repartacijų dokumentai perėjo Raseinių ir Telsių žemės teismų žinion.

Šiaulių žemės teismas veikė ir po 1795 m. įvykusio Lenkijos-Lietuvos valstybės žlugimo, o 1831 m. caro valdžiai šį teismą panaikinus, jo bylos ir archyvas buvo perduoti Šiaulių apskrities teismui.

II. DOKUMENTŲ SUTVARKYMAS

Bendrosios žinios apie fondo dokumentus

1852 m. balanžio 2 d. Rusijos imperatorius Nikolajus I paskelbė įsaką „dėl vakarinių gubernijų centrinių senųjų aktų archyvų Kijeve, Vitebske ir Vilniuje įsteigimo.“²² Remiantis šiuo įsaku buvo įsteigtas Vilniaus centrinis senųjų aktų archyvas, kuriame turėjo būti sukaupti visi LDK veikusių įstaigų ir institucijų aktai, surašyti iki 1799 m. Šio archyvo direktoriumi buvo paskirtas

¹⁹ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ, Ramunė; *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792-1793 m.* – Vilnius, 2003 p. 170.

²⁰ LVIA. F. 79 (SA) Ap. 1. B. 203 (Gor. 14403), l. 49v.

²¹ LVIA. F. 362 (SA) Ap. 1. B. 1 (Gor. 15136), l. 85v.

²² *Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе.* Том XXVII.–Санкт-Петербург; 1853. с. 228-230.

Nikita Gorbačevskis. Archyvo išlaidoms iš valstybės išdo buvo skirta 2300 rublių, o jo veiklą kontroliavo Rusijos imperijos liaudies švietimo ministerija.

Šiaulių apskrities teismas, kurio archyve buvo saugomos Žemaitijos kunigaikštystės konfederacijos Šiaulių repartacijos teismo bylos neskubėjo vykdyti caro įsako ir, motyvuodamas lėšų trūkumu, vilkino bylų perdavimą, todėl jis užtruko net iki 1857 metų vidurio. 1853–1857 m. laikotarpiu Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui buvo perduotos 322 bylos.²³

1857 m. gegužės 14 d. Vilniaus centrinis senųjų aktų archyvas viena siunta iš Šiaulių apskrities teismo gavo 36 bylas. Siuntoje kartu su Šiaulių pilies teismo bylomis buvo perduotos ir 5 Žemaitijos kunigaikštystės konfederacijos Šiaulių repartacijos teismo knygos, kurios bylų perdavimo žiniaraštyje buvo klaidingai pavadintos tiesiog konfederacijos knygomis.²⁴ Šios bylos gautos įrištos, su numeruotais ir suvarstytais virvele lapais bei patvirtintos Šiaulių apskrities teismo smalkos antspaudu.

1872 m. buvo išleistas N. Gorbačevskio sudarytas spausdintinis Vilniaus senųjų aktų archyvo bylų inventorinis apyrašas, pavadintas Katalogu, kuriame buvo įrašytos 18243 bylos. Žemaitijos kunigaikštystės konfederacijos Šiaulių repartacijos teismo knygos (5 vienetai), kurias N. Gorbačevskis savo kataloge klaidingai pavadino Šiaulių konfederacijos rejestrais, čia sudarė atskirą grupę (Gor. Nr. 15136-15140).²⁵ Ankstyviausias dokumentas buvo 1792 m., vėlyviausias – 1793 m. Kiekvienai bylai kataloge suteiktas inventorinis numeris, nustatytos chronologinės ribos, nurodytas lapų kiekis. N. Gorbačevskio senųjų aktų katalogu, nepaisant jo neišbaigtumo, plačiai naudojamosi iki šių dienų.

XX a. vykę pasauliniai karai ir okupacijos skaudžiai atsiliepė Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui. Jis ne kartą buvo išvežtas į užsienį ir vėl grąžintas į Lietuvą. Nemažai bylų dingo arba atsidūrė kitų šalių archyvuose. Po karo Vilniaus centrinio senųjų aktų archyvo bylos perėjo LTSR centrinio valstybinio archyvo žinion. 1946 m., siekiant įvesti tikslią Lietuvos archyvuose saugomų fondų apskaitą ir kontrolę, Vyriausioji archyvų valdyba prie TSRS vidaus reikalų ministerijos išleido potvarkį, kuriuo LTSR archyvo valdybai nurodoma užregistruoti visus tuo metu buvusius archyvų fondus, suteikiant jiems numerius. Vykdam šį potvarkį, 1949–1951 m. fondui „Šiaulių konfederacija“ buvo suteiktas Nr. 362 (SA).

1957 m. sausio 1 d. Vilniuje buvo įsteigtas LTSR centrinis valstybinis istorijos archyvas, kuriam iš LTSR centrinio valstybinio archyvo buvo perduoti Senieji aktai, tame tarpe ir fondas Nr. 362 (SA) „Šiaulių konfederacija“. Tuo metu kaip fondo Nr. 362 (SA) apskaitos dokumentas buvo

²³ MIENICKI, Ryszard; *Archiwum Akt Dawnych w Wilnie* – Warszawa, 1923, p. 48.

²⁴ LVIA, F. 594, Ap. 1, B. 664, l. 627v-628.

²⁵ ГОРБАЧЕВСКИЙ, Никита; *Каталог древним актовым книгам губерний Виленской, Гродненской, Минской и Ковенской* – Вильна; 1872, p. 536.

naudojamas N. Gorbačevskio spausdintinis Senųjų aktų katalogas. 1950 m. fondui priklausė 5 (penkios) bylos.

1985 m. Lietuvos centriniame valstybiniame istorijos archyve atlikus Šiaulių konfederacijos fondo Nr. 362 (SA) bylų kiekio ir fizinės būklės patikrinimą, nustatyta, kad pagal N. Gorbačevskio Senųjų aktų katalogą bylų grupėje Nr. 15136-15140 faktiškai yra 5 bylos. Taigi patikrinimas patvirtino faktinį fondui priklausančių bylų kiekį.

2020 m. naujai tvarkant F. 362 (SA) „Šiaulių konfederacija“ bylas ir sudarant jo apyrašą Nr. 1 buvo nustatyta, kad šio fondo pavadinimas yra netikslus, todėl jam buvo suteiktas naujas pavadinimas - „Žemaitijos kunigaikštystės konfederacijos Šiaulių repartacijos teismas“. Naujai sudarius fondo Nr. 362 (SA) apyrašą Nr. 1, jame faktiškai yra 5 apskaitos vienetai.

Iš viso Žemaitijos kunigaikštystės konfederacijos Šiaulių repartacijos teismo fonde Nr. 362 (SA) yra 5 apskaitos vienetai, kurių chronologinės ribos 1792-1793 m.

Konfederacijos teismo dekretų knygos; bajorų prisijungimo prie konfederacijos, Žemaitijos miestelių savivaldos išlaidų ir kt. protokolų; ordinarinių, sumarinių, taktinių bylų rejestrų apyrašas Nr. 1

Iš naujo patyrinti ir pertvarkyti Senuosius aktus imtasi, norint ištaisyti N. Gorbačevskio Senųjų aktų kataloge pastebėtus bylų aprašymo trūkumus ir netikslumus. 2020 m., sudarant Žemaitijos kunigaikštystės konfederacijos Šiaulių repartacijos teismo fondo Nr. 362 (SA) apyrašą Nr. 1, buvo atlikti šie darbai:

- 1) bylų kiekio, fizinės būklės patikrinimas;
- 2) bylų priklausymo fondui nustatymas;
- 3) dokumentų tikslių chronologinių ribų nustatymas;
- 4) bylų antraščių lietuvių ir rusų kalbomis sudarymas;
- 5) naujų numerių suteikimas apskaitos vienetais.

Fondo Nr. 362 (SA) sudarytame naujame apyraše Nr. 1 kiekviena iš 5 (penkių) į N. Gorbačevskio katalogą įrašytų bylų gavo naują apskaitos numerį, tačiau šalia lieka nurodytas ir ankstesnis N. Gorbačevskio Senųjų aktų katalogo numeris.

Fondo Nr. 362 (SA) apyrašo Nr. 1 bylas galima suskirstyti pagal dokumentų pobūdį. Apyrašo Nr. 1 byla Nr. 1 byla yra mišraus tipo. Vieną jos dalį sudaro Žemaitijos kunigaikštystės konfederacijos Šiaulių repartacijos teismo ordinarinių, sumarinių ir taktinių bylų rejestras. Kita dalis – tai to paties teismo dekreto protokolas byloje dėl daržo Kasteliškių dvare Veliuonos pavieta užpuolimo tarp Mozyriaus rotmistrų Juozapo ir Onos iš Kosakovskių Beresnevičių bei Žemaitijos žirgininkų Marijonos iš Kozubskių ir jos sūnaus Zigmanto Dobkevičių.

Ordinariniame arba paprastame rejestre įrašytos visos eilinės Šiaulių repartacijos teismo jurisdikcijai priklausiusioje teritorijoje įvykdytos kriminalinių nusikaltimų bylos. Sumariniame arba piniginiame rejestre fiksuoti visi finansiniai nusikaltimai: skolų negražinimas, išvaymas iš dvarų, sutarčių nesilaikymas, pabėgusių valstiečių priėmimas ir kt. Į taktinį rejestrą įrašyti visi kriminaliniai nusikaltimai pažeidę Šiaulių repartacijos teismo saugumą ir įvykdyti šio teismo posėdžių vietoje arba vienos mylios nuo jo atstumu. Apyrašo Nr. 1 byla Nr. 2 – tai minėto teismo ordinarinių bylų rejestras.

Apyrašo Nr. 1 bylą Nr. 3 sudaro Žemaitijos miestelių: Platelių, Plungės, Joniškio, Žagarės, Akmenės, Šakynos, Radviliškio, Palangos, Šiaulių, Varnių ir kt. gyventojų, prisiekusių Žemaitijos kunigaikštystės konfederacijai, savivaldos išlaidų ataskaitų bei rusų kariuomenės padarytos žalos įrašymų protokolai.

Apyrašo Nr. 1 bylą Nr. 4 sudaro Žemaitijos piliečių (bajorų) prisijungusių prie Žemaitijos kunigaikštystės laisvosios konfederacijos protokolas su bajorų pavardėmis ir parašais. Šio apyrašo byla Nr. 5 – tai Žemaitijos kunigaikštystės konfederacijos Šiaulių repartacijos teismo dekretų (nuosprendžių) knyga. Joje įrašyti nagrinėjamų bylų turinys, eiga ir skelbiami teismo nuosprendžiai.

Aprašant Nr. 362 (SA) apyrašo Nr. 1 bylas nefondinių bylų jame nerasta. Visos penkios apyrašo Nr. 1 bylos yra įrištos, jų lapai sunumeruoti ir suvarstyti virvele. Bylos patvirtintos Šiaulių apskrities teismo smalkos antspaudu.

Visi Šiaulių repartacijos teismo knygose esantys dokumentai parašyti lenkų kalba. Tvarkant pirmą apyrašą, sudarytos naujos bylų antraštės lietuvių ir rusų kalbomis, tiksliau nustatytos bylų chronologinės ribos ir lapų kiekis.

Iš viso į fondo Nr. 362 (SA) Žemaitijos kunigaikštystės konfederacijos Šiaulių repartacijos teismo knygų apyrašą Nr. 1 įrašyti 5 apskaitos vienetai, kurių chronologinės ribos 1792-1793 m.

Informacijos ir sklaidos skyriaus
vyriausiasis archyvistas

Aleksandr Baniusevič

ПЕРЕВОД СПРАВКИ ФОНДА № 362 „СУД ШАВЕЛЬСКОЙ РЕПАРТИЦИИ КОНФЕДЕРАЦИИ ЖМУДСКОГО КНЯЖЕСТВА“

I. ИНФОРМАЦИЯ О ФОНДООБРАЗОВАТЕЛЕ

Конфедерации – это союзы присяжных дворян в Великом Княжестве Литовском (далее ВКЛ), которые заключались для достижения конкретных политических целей при возникновении в стране серьёзного политического кризиса или внешней угрозы.

В 1792 г. в Речи Посполитой вспыхнул мятеж части дворянства, враждебно настроенного против передовых реформ, принятых Четырёхлетним сеймом (1788-1792). Главной целью оппозиционного движения была ликвидация государственного устройства, установленного *Конституцией 3-го мая 1791 года*. Основной формой объединения этой политической силы стали союзы присяжных дворян или конфедерации. Началом их создания стало провозглашение 14 мая 1792 г. в г. Тарговице, расположенного в принадлежавшей Польше части Украины, конфедерации (на польском яз. *konfederacja targowicka*), которую финансами и войсками активно поддержала Российская империя. Тарговицкая конфедерация с помощью русских войск быстро закрепила свою власть в Польше.

Движение конфедератов быстро охватило и Литву. 25 июня 1792 г. в Вильно была заключена *Генеральная вольная конфедерация ВКЛ* (на польском яз. *Konfederacja Generalna Wolna WXL*). 11 сентября 1792 г. в Брест-Литовске две конфедерации – *Генеральная Польского Королевства*, ещё называемая Тарговицкой конфедерацией, и *Генеральная вольная конфедерация ВКЛ* объединились в одну *Генеральную конфедерацию Обоих Народов* (на польском яз. *Konfederacja generalna Obojga Narodów*). Даже после создания обеими конфедерациями общих органов власти между ними сохранилось строгое разграничение полномочий.

Генеральная вольная конфедерация ВКЛ поддерживала основные требования политической программы Тарговицкой конфедерации, но при этом не была ей подвластной или зависимой организацией. Это был самостоятельный союз литовской знати и дворян, выдвигавший собственные цели и задачи. Он сформировал свое отдельное руководство и создал по всей ВКЛ строго централизованную систему государственного управления. Одним из главных сторонников и инициаторов конфедерации был князь Шимон Коссаковский.

Примечательно, что в мае-июне 1792 г., ещё перед провозглашением Генеральной вольной конфедерации ВКЛ, в восточных воеводствах и поветах страны: в Браславе, Полоцке и Орше, при поддержке русских войск, стали заключаться первые конфедерации

местного дворянства. Одновременно с планомерным маршем русских войск вглубь страны, движение конфедератов охватывало и западные земли ВКЛ. В начале августа 1792 г. оно достигло Жмуди, где благоприятные условия для образования местной конфедерации сложились более позже.

25 июня 1792 г. в Вильно было сформировано высшее руководство конфедератов - **Генералитет Генеральной конфедерации ВКЛ**. В него вошли: маршал, региментор, совет заседателей, представители Сената и министерств, а также секретарь. Из них только совет заседателей (на польском яз. *rada konsyliarska*) являлся единственной постоянно действующей институцией Генеральной конфедерации, образованной по принципу представительства. От каждого воеводства и повета ВКЛ в генералитете работали по два заседателя, а Жмудское княжество представляли – 6 чиновников. В генералитете заседателями от Жмуди были: великий ловчий литовский Юзеф Забелло, писарь польный литовский Михаил Гелгуд, жмудский кравчий Юзеф Монтвид Бяллозор, жмудский войский Юзеф Биллевич, писарь гродский Россиенской репартиции Антоний Лявданский и королевский шамбелян Феликс Рене.

В конце июня 1792 г. генералитет конфедерации ВКЛ в Вильно послал своих уполномоченных во все поветы, в том числе и в Жмудское княжество. Им было поручено агитировать местных дворян вступать в политический союз против реформ и Конституции 3-го мая. Руководство конфедератов в Жмудское княжество послал писаря польного литовского Михаила Гелгуда.

9 августа 1792 г. собравшиеся на сеймик в Россиенах жмудские дворяне объявили о заключении вольной конфедерации Жмудского княжества. Согласно традиционного деления княжества на Шавельскую и Россиенскую репартиции, на сеймике для Жмудской конфедерации были избраны один общий маршал (на польском яз. *marszałek*) и две коллегии заседателей: по шесть заседателей для каждой репартиции. Маршалом конфедерации стал бывший гродский писарь суда Шавельской репартиции и койранский староста Ян Монтвид Бяллозор.

В коллегию заседателей Шавельской репартиции вошли: бывший комиссар гражданско-военной комиссии Винцент Биллевич, бывший секретарь королевской печати Михаил Нагурский, судья Шавельского гродского суда Ежи Довятт, жмудский ротмистр Казимир Пилсудский, жмудский ловчий Тадеуш Орвид, жмудский жмудский кухмистр Ян Свидерский. Писарем Шавельской репартиции конфедерации Жмудского княжества на сеймике был избран речичский ротмистр Винцент Юревич. В феврале 1792 г. решением Генеральной конфедерации заседателем упомянутой репартиции вместо своей должности отказавшегося Я. Свидерского, стал Леон Контрим.

В коллегии заседателей Шавельской репартиции вошли: королевский шамбелян Доминик Коссаковский, судья Россиенского гродского суда Кароль Янчевский, королевский шамбелян Ян Биллевич, королевский шамбелян Юзеф Еленский, регент Россиенского гродского суда Винцент Бяллзор и смоленский ротмистр Антоний Лосинский. Писарем этой репартиции стал эйрагольский хорунжий Винцент Вондзягольский.

9 августа 1792 г. на сеймике в Россиенах о присоединении к вольной конфедерации Жмудского княжества своими подписями подтвердили 910 местных дворян. В тот же день акт конфедерации был записан в актовую книгу. Избранные чиновники конфедерации: маршал, двенадцать заседателей обеих (Шавельской и Россиенской) репартиций и два писаря торжественно приняли присягу: “добросовестно выполнять порученные обязанности, всеми силами добиваться упразднения Конституции 3-го мая, пресекать все пути установления престолонаследия и монархии, недопускать усиления власти короля Польши, выдавать конфедерации всех тех, кто посягнет на дворянские вольности и пр.”

Конфедерация была заключена под давлением русских войск, поэтому многие жмудские дворяне, во избежании принятия личной присяги этому политическому объединению, часто ссылались на болезнь. В таких случаях дворяне не ехали давать присягу, а опасаясь санкций – за сопротивление конфедерации грозил арест имущества, они предоставляли полномочия другим лицам действовать от их имени. Так в суде Шавельской репартиции было подтверждено 13 доверительных грамот.

С мая по сентябрь 1792 г. при расширении конфедеративного движения в Литве и образования новых поветовых конфедераций упразднились ранее действовавшие землянские суды и учреждались свои *конфедерационные суды*. Этот процесс непосредственно затронул формирование и деятельность судебных институций Жмудского княжества.

Принципы работы конфедерационных судов ВКЛ, характер ими рассматриваемых дел, ход судебного процесса и другие судебные вопросы переняты из системы конфедерационных судов Польши. Главным документом, регламентировавшим создание и компетенцию конфедерационного суда был универсал Генеральной вольной конфедерации ВКЛ, принятый 17 августа 1792 г. об учреждении судов первой и высшей инстанции. В Литве была введена двухступенчатая система конфедерационных судов. Одной из главных задач этих судов была борьба с политическими противниками конфедерации и их правовое преследование.

Конфедерационный суд Жмудского княжества был судом первой инстанции. Он имел две репартиции (судебные провинции): Шавельскую и Россиенскую. 20 октября 1792 г. Жмудская конфедерация, выполняя указание генералитета, переняла в своё ведение акты Тельшевской репартиции. Решением конфедерации, ”стремясь удовлетворить потребности

граждан, была восстановлена деятельность канцелярии Тельшевской репартиции, которая названа Тельшевскими актами вольной конфедерации Жмудского княжества.” Местные конфедераты ведать канцелярией уполномочили жмудского коморничего Яцека Яцкевича, которого назначили начальником Тельшевской канцелярии.

Заседатели Шавельской и Россиенской репартиций одновременно выполняли и функции судей. Например в актовых и декретовых книгах конфедерационного суда Шавельской репартиции упоминаются председательствующий заседатель Ян Билевич, заседатели Казимир Пилсудский и Ежи Довятт, а также писарь Винцент Юревич. Это значит, что заседатели участвовали в управлении органами власти конфедерации Жмудского княжества и вершили правосудие в судах её репартиций.

Конфедерационному суду Жмудского княжества, как и другим судам первой инстанции было вверено рассматривать дела, совершенные после провозглашения акта Генеральной вольной конфедерации ВКЛ, то есть после 25 июня 1792 года. Они должны были решать дела о разных преступлениях (*sprawy wszelkie uczynkowe*) и о захвате имений (*expulsio*). Необходимо отметить, что эти суды являлись сословными судами, рассматривавшими все гражданские и уголовные дела, где одну из сторон представлял дворянин.

В конфедерационном суде рассматриваемые дела заносились в особые реестры. Первый, реестр уголовных дел (*regestr taktowy*), состоял из криминальных преступлений, совершенных на месте суда и нарушивших его безопасность. Второй, денежный реестр (*regestr sumaryjny*), был предназначен для фиксации дел о изгнании и захвате имений, а также для записи разного вида неподчинения решениям Жмудской конфедерации. В третий, обыкновенный реестр (*regestr ordinaryjny*), заносились все уголовные дела, совершенные на территории Жмудского княжества. Так в 1792-1793 гг. суд Шавельской репартиции конфедерации Жмудского княжества рассмотрел: 3 уголовных дела о преступлениях, совершенных на месте действия суда, 16 дел о изгнании или захвате имений и 87 разных гражданских и уголовных дел.

Место для заседаний суда выбирало руководство местной конфедерации. В ведении конфедерационного суда Жмудского княжества были три канцелярии: в Шавлях, Россиенах, а позже и в Тельшах. Канцелярия суда Шавельской репартиции была расположена в центре Шавель на южной стороне городского рынка (в настоящее время площадь Независимости) ещё в 1776 г. классическом стиле построенном трёхэтажном каменном здании. Ранее в нём находились канцелярии земского и гродского судов. Канцелярии конфедерационного суда в Россиенах и Тельшах своих постоянных помещений не имели, поэтому, скорее всего, их арендовали.

Судебные решения (декреты) в конфедерационном суде принимались большинством голосов. При равном количестве голосов решающим было мнение маршала. Расследовать дела и вести допросы должны были по меньшей мере двое заседателей или заседатель и писарь. Заседания конфедерационного суда проходили ежедневно, кроме воскресений и праздничных дней. Вызовы в суд выдавали с подписью маршала жмудской конфедерации Яна Монтвида Бяллозора. Лицо вызванное в суд обязано было явиться в течении двух недель. Вызовы в суд вручали возные, которые должны были ему присягнуть. Решения конфедерационного суда Жмудского княжества можно было обжаловать в суде высшей инстанции Генеральной конфедерации ВКЛ.

Документы репартиций Жмудской конфедерации его судебных канцелярий в Шавлях, Россиенах, а позже и в Тельшах велись очень прецизионно. Так в актовую книгу суда Шавельской репартиции с 29 августа 1792 г. по 7 июня 1793 г. записаны 262 документа, среди которых 162 являются нотариальными – это акты купли-продажи недвижимого имущества, завещания, долговые обязательства и пр. Другие 100 актов состояли из разного вида судебных документов (обдукций, свидетельств о вызове в суд и пр). Все документы записывались в присутствии судей, а актификацию - запись в актовую книгу, своими подписями подтверждали писарь и его помощник регент.

Документы судебной канцелярии Шавельской репартиции состоят из актов публичного и частного характера. Публичные документы – это решения, распоряжения, циркуляры, указания, регламентирующие деятельность Жмудской конфедерации. Документами частного характера являются акты, подтверждающие права лиц на недвижимую собственность, завещания, торговые сделки, договора, свидетельства о выполнении процессуальных действий. Всё таки большая часть документов, внесённых в судебные книги Шавельской репартиции – это актикации квитанций, выданных русскими войсками за реквизированный фураж и провиант, а также реестры материального ущерба причиненного этими войсками.

В практике судов местных конфедераций, кроме процессов между дворянами, также рассматривались дела, где одной из тяжущихся сторон был мещанин или жители отдельного городка. Так 3 октября 1792 г. суд Россиенской репартиции конфедерации Жмудского княжества принял решение по делу о споре между россиенскими мещанами и россиенским старостой Бенедиктом Воловичем.

Решения, которые принимали первой инстанции конфедерационные суды часто вызывали недовольство дворянства, так как чиновники местных конфедераций кроме судебной деятельности выполняли разные административные и финансовые поручения генералитета ВКЛ, поэтому свою судейскую работу делали довольно поверхностно. Часто

судьи этого суда выбирались из подручных для „одной партии“ людей, вследствие чего они не могли решать дела беспристрастно. Сложившееся положение вынудило генералитет ВКЛ 20 марта 1793 г. принять решение о восстановлении деятельности традиционных земских судов. Перемены в судебной системе коснулись и Жмудского княжества, где начал действовать земский суд. Несмотря на это, суд конфедерации Жмудского княжества не был упразднён. В его компетенции осталось только рассмотрение дел непосредственно связанных с деятельностью местной конфедерации и её должностных лиц.

16 сентября 1793 г. сейм Речи Посполитой постановил распустить Тарговицкую конфедерацию. В тот же самый день была упразднена и *Генеральная вольная конфедерация ВКЛ*, прекратили свою деятельность и суды местных поветовых конфедераций. Местные конфедерации также получили указания - до 1 октября актовые книги и протоколы заседаний передать канцеляриям поветовых земских судов. 12 октября 1793 г. бывшие заседатель Леон Контрим и писарь Винцент Юревич передали дела суда Шавельской репартиции конфедерации Жмудского княжества в ведении Шавельского земского суда. В тоже самое время документы Россиенской и Тельшевской репартиций были переданы Россиенскому и Тельшевскому земским судам.

После ликвидации в 1795 г. Речи Посполитой Шавельский земский суд продолжил свою деятельность, а в 1831 г. царским указом он был упразднён, а его дела и архив переданы Шавельскому уездному суду.

II. СОЗДАНИЕ ФОНДА И ЕГО СТРУКТУРА

Сведения о фонде

2 апреля 1852 г. император России Николай I издал указ „об учреждении в Киеве, Витебске и Вильно центральных архивов древних актов“. Согласно этому указу, в Виленском центральном архиве древних актов, которое курировало министерство народного просвещения Российской империи должны были быть собраны все документы, составленные до 1799 г. Директором архива был назначен Никита Горбачевский. Для нужд учреждения из государственной казны выделено 2300 рублей.

Шавельский уездный суд, в архиве которого хранились дела суда Шавельской репартиции конфедерации Жмудского княжества, неспешил выполнять царский указ и, ссылаясь на нехватку средств, затягивал с передачей дел, которая затянулась до середины 1857 года. В течении 1853-1857 гг. Шавельский уездный суд передал Виленскому центральному архиву древних актов 322 дела.

14 мая 1857 г. Виленский центральный архив древних актов из Шавельского уездного суда одной посылкой получил 36 дел. В посылке вместе с книгами Шавельского градского суда были переданы и 5 книг суда Шавельской репартиции конфедерации Жмудского княжества, которые в передаточной описи были ошибочно названы просто конфедерационными книгами. Дела были получены в переплёте, с пронумерованными и прошнурованными листами. Все книги подтверждены сургучёвой печатью Шавельского уездного суда.

В 1872 г. Н. Горбачевским была издана опись-каталог дел, находящихся в Виленском центральном архиве древних актов. В него были внесены 18243 дела. Книги суда Шавельской репартиции конфедерации Жмудского княжества, который Н. Горбачевский в своём каталоге ошибочно назвал реестрами Шавельской конфедерации, проходили как отдельная группа дел, имевшая 5 единиц (Гор. № 15136-15140). Самым древним являлся документ с 1792 г., самым поздним с 1793 г. Каждое дело получило инвентарный номер, были указаны хронологические рамки документов и количество листов. Каталог Н. Горбачевского, несмотря на его недостатки, широко вошёл в научный оборот.

В XX в. прошедшие мировые войны и оккупации болезненно отозвались на судьбе Виленского центрального архива древних актов. Он несколько раз был вывезен за границу. Немало дел потерялось или оказалось в архивах соседних государств. После второй мировой войны дела Виленского центрального архива древних актов перешли в ведение центрального государственного архива Лит.ССР. В 1946 г. Архивное управление Лит.ССР получило указание Главного Архивного управления при МВД СССР о взятии всех архивных фондов на учёт и присвоении им номеров. Выполняя это указание, в 1949–1951 гг. фонду „Шавельская конфедерация“ был присвоен № 362.

1 января 1957 г. в Вильнюсе был учрежден центральный государственный исторический архив Лит.ССР, в который из центрального государственного архива были переданы Древние акты, в том числе и фонд „Шавельская конфедерация“. В то время учётным документом фонда № 362 в архиве был печатный каталог древних актов Н. Горбачевского. В 1950 г. в фонде были учтены 5 (пять) дел.

В 1985 г. в центральном государственном историческом архиве Литвы была проведена проверка наличия и состояния дел фонда № 362 „Шавельская конфедерация“. В результате проверки установлено, что в группе дел каталога древних актов Н. Горбачевского № 15136-15140 (5 единиц хранения) оказалось в наличии 5 дел. Проверка подтвердила соответствие фактического количества дел количеству принадлежащих фонду дел.

В 2020 г. при составлении новой описи № 1 фонда № 362 „Шавельская конфедерация“ установлено, что данное фонду название является ошибочным, поэтому

фонду было решено присвоить новое название – “Суд Шавельской репартиции конфедерации Жмудского княжества”. В новосоставленной описи № 1 фонда № 362 учтены 5 (пять) единиц хранения.

Итого в фонде № 362 „Суд Шавельской репартиции конфедерации Жмудского княжества“ имеется 4 единицы хранения, хронологические рамки которых охватывают 1792-1793 гг.

Первая опись фонда № 362 „Суд Шавельской репартиции конфедерации Жмудского княжества“

Недостатки и неточности в описании дел каталога Н. Горбачевского явились стимулом для исследований Древних актов. При составлении в 2020 г. новой описи № 1 фонда № 362 „Суд Шавельской репартиции конфедерации Жмудского княжества“ были проведены следующие работы:

1. проверка наличия и физического состояния дел;
2. фондирование;
3. уточнение хронологических рамок документов;
4. составление заголовков дел на литовском и русском языках;
5. перешифровка дел.

В результате проверки установлено, что в первой описи фонда № 362 „Суд Шавельской репартиции конфедерации Жмудского княжества “ имеется в наличии 5 единиц хранения. Все дела в новосоставленной описи № 1 получили новые инвентарные номера. Рядом указаны и старые шифры каталога древних актов Н. Горбачевского.

Дела описи № 1 фонда № 362 условно можно распределить по виду составляющих их документов. Дело № 1 в описи № 1 является смешанным. Одна его часть состоит из реестров ординарных, суммарийных и тактовых дел суда Шавельской репартиции конфедерации Жмудского княжества. Другая часть дела – это декретовый протокол того же суда по делу мозырских ротмистров Юзефа и Анны из Коссаковских Бересневичей со жмудскими конюшими Мариянной из Козубских и её сыном Сигизмундом Добкевичами о нападении на огород в им. Кастелишки Велионского повета.

В ординарный или обыкновенный реестр внесены все уголовные дела, совершенные на территории принадлежащей юрисдикции суда Шавельской репартиции. Суммарийный или денежный реестр предназначен для фиксации дел финансовых преступлений: невозврат долгов, изгнание из имения, прием беглых крестьян и др. Реестр тактовых дел состоит из криминальных преступлений, нарушивших безопасность суда Шавельской репартиции и

совершенных на месте его заседаний или на расстоянии одной мили от него. Дело № 2 описи № 1 состоит из реестра ординарных дел.

В дело № 3 описи № 1 входят протоколы записи отчётов о расходах на нужды самоуправлений и ущерба, причинённого русскими войсками, представленные Жмудской конфедерации, присягнувшими ей жителями местечек: Плотели, Плунгяны, Янишки, Окмяны, Жагоры, Шакиново, Радзивилишки, Полонгены, Шавли, Ворне и др., принадлежавших Шавельской репартиции Жмудского княжества.

Дело № 4 описи № 1 состоит из протокола присоединения жмудских граждан (дворян) к вольной конфедерации Жмудского княжества с фамилиями дворян и их подписями. Дело № 5 – это декретовая книга суда Шавельской репартиции конфедерации Жмудского княжества. В декретах излагались суть и процесс рассматриваемых дел, выносились по ним судебные решения.

При составлении описи № 1 фонда № 362 нефондовых дел в ней обнаружено. Все пять дел описи № 1 переплетены, с пронумерованными и прошнурованными листами. Каждое дело подтверждено сургучной печатью Шавельского уездного суда.

Все документы в книгах суда Шавельской репартиции написаны на польском языке. В новоусовершенствованной описи № 1 также составлены новые заголовки дел на литовском и русском языках, точнее указаны хронологические рамки документов и количество листов.

Всего в описи № 1 фонда № 362 „Суд Шавельской репартиции конфедерации Жмудского княжества“ имеется 5 единиц хранения, хронологические рамки которых 1792-1793 гг.

Отдел распространения информации

Старший архивист

Александр Банюсевич